

EESTI ÕIGEUSU PAGULASKIRIKU JA MOSKVA PATRIARHAADI EESTI PIISKOPKONNA SUHTED AASTAIL 1958–1966

Andrei SÕTŠOV

Tartu Ülikooli usuteaduskond, Ülikooli 18, 50090 Tartu, Eesti; andrei.sotsov@mail.ee

On uuritud, millist laadi kontaktid olid EAÕK ja Eesti piiskopkonna vahel aastail 1958–1966; kas uuritaval ajavahemikul võisid Eesti õigeusu pagulaskirikku ja Eesti piiskopkonna vahel eksisteerida ka ametlikud suhted ja milline oli mõlema kiriku suhtumine teineteisesse uuritava kirjavahetuse põhjal. Uurimuse tulemused näitavad, et kogu uuritava ajavahemiku Moskva patriarhaadi suhetes Eesti õigeusu pagulaskirikuga võib jagada kahte etappi. Esimest etappi võiks piiritleda aastatega 1958–1959. Nimetatud ajavahemikul elavdas EAÕK juhtkond oma välispoliitilist tegevust ja püüdis oma väheste vahenditega võidelda Eesti kiriku iseseisvuse eest. Juba 1958. aastast hakati Voice of Freedomi ja Ameerika Hääle raadioülekannetes aktiivsemalt kodumaa eestlastele esinema. 1958/59. aastal organiseeris EAÕK Kultuurfond piiskop Jüri initsiatiivil korjanduse “kodumaa ja kodukiriku vabanemiseks”. Eesti õigeusu pagulaskirikku nimi kostis avalikkuses ka Soome õigeusu kiriku 40. aastapäeva pidustustel 1958. aastal, kus VÕK-i esindajate kohalolust ja üldisest kirikupoliitilisest soovimatusest olenemata edastas EAÕK esindaja EAÕK piiskop Jüri tervituskõne ja õnnistusi. Teist ajavahemikku (1960–1966) kirikute suhetes võib iseloomustada kui minimaalset ja seisangulist. Kuna see periood langes kokku NSVL-i kirikupoliitika karmistumise ja algava Hruštšovi-aegse religiooni tagakiusamise ajaga, siis soikus Eesti pagulaskirikku otsene kirjavahetus kodumaaga uuesti. Sel perioodil hakati Moskva patriarhaati aktiivsemalt kaasama Nõukogude riigi välispoliitilisse tegevusse. Nii näiteks astus Moskva patriarhaat 1960. aastal Maailma Kirikute Nõukogu tegevliikmeks ja hakkas arendama oikumeenilisi suhteid Skandinaavia luterlike kirikutega, mida tõendavad soojenenud suhted Rootsi luterliku kiriku juhtkonnaga. Vene õigeusu kirikul, peamiselt Tallinna ülempiiskopi Aleksiuuse (Ridiger) isikus, suurenes huvi ametlike kontaktide võimalikkuse vastu Eesti õigeusu pagulaskirikuga, kelle esindajatega püüti luua suhteid nii 1964. aasta Uppsala peapiiskopkonna juubelipidustustel kui ka 1966. aastal. EAÕK seisukoht VÕK-i osas jäi aga üldkiriklikul tasandil vankumatuks ja reserveerituks: Moskva patriarhaat oli hävitanud kodumaa autonoomse Eesti õigeusu kiriku ja ametlik koostöö oli täiesti välistatud.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on vaadelda Eesti õigeusu pagulas- ja kodukirikute omavahelisi suhteid aastail 1958–1966. Mõlemad õigeusu kirikud tegid neil

aastatel läbi rea muutusi. 1956. aastal Eesti pagulaskiriku esikarjaseks pühitsetud piiskop Jüri (Välbe)¹ sai Välis-Eesti õigeusu pagulaskirikut valitseda ainult viis aastat: ta suri Rootsis Mörby haiglas 3. augustil 1961.² 8. märtsil 1962 määras üleilmne Konstantinoopoli patriarh Athenagoras Eesti pagulaskiriku ajutiseks hooldajaks Apamia piiskopi Jakobose (Birbos). 1963. aastal sai Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) kanooniliseks peaks Lääne- ja Kesk-Euroopa eksarh peapiiskop Athenagoras (Kokkinakis). Pagulassinodi esimeheks valiti 1963. aastal ülempreester Nikolai Raag³, aseesimeheks jurist J. Poska ja sekretäriks jäi preester Martin Juhkam. Kirikuvalitsuse vaimulikeks liikmeteks kinnitati samal aastal ülempreestrid Nikolai Suursööt ning Nigul Hindo ja ilmalikeks liikmeteks Viktor Jallai ning Arkadi Visnapuu.⁴ Vaatamata oma väiksusele, oli Eesti õigeusu pagulaskirikul kogudusi üle kogu maailma. Nii näiteks oli 1961. aastaks EAÕK-l Ameerikas, Euroopas ja Austraalias kokku 13 kogudust, 11 preestrit, 2 diakonit ja ligikaudu 8000 kirikuliiget.⁵ Moskva patriarhaadi Eesti piiskopkond elas neil aastatel järjest vaenulikuma Nõukogude kirikupoliitika tingimustes, mida karmistas veelgi N. Hruštšovi võimulepääsemine ja algav kiriku tagakiusamise laine alates 1959. aastast. Üha rohkem hakkasid usuasjade volinikud sekkuma piiskopi kaadripoliitikasse, 1961. aastal kohustati kogudusi lubama kõikidel riiklike organite ametisikutel takistamatult kontrollida perioodiliselt kogu kirikuvara ja majandust.

¹ Jüri (Georg) Välbe sündis 1881. a Laiuse koguduses Sadala külas. Lõpetas Riia vaimuliku kooli 1897. a ja Riia vaimuliku seminari (RVS) 1903. a. 1905. a pühitseti diakoniks ja seejärel preestriks. A-il 1933–1939 oli Pärnu praostkonna praost ja 1937–1939 EAÕK Sinodi liige. 1944. a sügisel lahkus olukorra sunnil Rootsi, kus 12.3.1945 asutas Stockholmi Eesti õigeusu koguduse. A-il 1947–1956 oli Euroopa ringkonna praost, alates 1948. a-st kuni surmani EAÕK Sinodi esimees. 1956. a 15. apr täiskogu valimistele järgnenud 1956. a 28. sept määruse kohaselt nimetati ta piiskopiks. 14.10.1956 pühitseti Ravenna piiskopiks Stockholmi Nikolai kirikus. Suri 3.8.1961 Stockholmis (**Papp, D.**, 2000. Käsikiri A. Sõtšovi isiklikus arhiivis).

² **Hindo, N.** Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik paguluses ja tema õiguslik seisund. Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik Eksiilis 1944–60. Stockholm, Eesti Apostliku Ortodokse Kiriku Kultuurifond, 1961, 191.

³ Nikolai Raag sündis 1888. a Venemaal Pihkva kubermangus Toropetsi maakonnas Starina vallas. Oli ülempreester, Petserimaa praost ja EAÕK Obinita koguduse eesnik. 24.9.1944 emigreerus Saksamaale, kus teenis vaimulikuna Ravensburgis ja Geislingenis, olles samas ühtlasi Ühendriikide ja Prantsuse tsoonide usuelu korraldaja. 1947. a siirdus Rootsi. A-il 1948–1956 oli EAÕK Sinodi sekretär ning selle kohusetäitja ja 1956–1963 EAÕK Sinodi liige. Alates 1956. a-st Göteborgi, Boråsi ning Halmstadi hooldajapreester, alates 1963. a-st Västeråsi koguduse hooldajapreester ja alates 1967. a-st Skandinaavia eksarhaadi esipreester. A-il 1963–1974 oli EAÕK Sinodi esimees ja 1976–1983 auesimees. Rootsi eestlaste esinduse liige ja Göteborgi Eesti Kodu valitseja. Suri 9.7.1983 Rootsis Göteborgis (**Papp, D.**, 2000. Käsikiri A. Sõtšovi isiklikus arhiivis).

⁴ **Kaljuskosk, A.** Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik. Eesti piiskopkonna nõukogu ja Sinod (Kirikuvalitsus) ajavahemikus 1919–1982. Tallinn, 1998, 11. Käsikirja koopia A. Sõtšovi isiklikus arhiivis.

⁵ **Hindo, N.** Märkmeid Eesti Apostlik Ortodokse Kiriku nimetuse, vaimulike koosseisu ja kiriku liikmete arvu kohta paguluses. Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik Eksiilis 1944–1960. Stockholm, Eesti Apostliku Ortodokse Kiriku Kultuurifond, 1961, 36–38.

Samal aastal teostas Nõukogude riigivõim Vene Õigeusu Kiriku (VÕK) kiriku-reformi, mille järgi lülitati vaimulikud koguduste finants-majanduslikust tegevusest täielikult välja ja neist sai nn usuühingute palgaline tööjõud. Riiklik kontroll kiriku üle suurenes kõigil tasanditel. Näiteks omavalitsuse tasandil hakkas täitevkomitee ise sobivamat kalmistupüha aega määrama. 1961. aastal viidi Tallinna ja Eesti piiskop Joann üle Gorkisse Arzamassi piiskopikohale ja tema asemele määrati vastpühitsetud piiskop Aleksius (Ridiger).⁶

EESTI PAGULASKIRIKU VAIMULIKKONNA VAATED IKESTATUD KODUMAA KIRIKULE 1950. AASTATE LÕPUL

Järgnevalt on vaadeldud Eesti pagulaskiriku juhtivate vaimulike arvamusi Moskva patriarhaadi Eesti piiskopkonnast. Oma kirjutises “Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Sinod paguluses” võtab piiskop Jüri oma seisukoha Moskva patriarhaadi Eesti õigeusu piiskopkonna kohta kokku järgmiselt: “Kommunistide järjekordne rünnak Eestile (1944) ja võimule pääsemine lõpetas seekord autonoomse Eesti Ap. Õigeusu Kiriku õigusliku tegevuse kodumaal. N. Eesti praegu tegutsev kiriklik organisatsioon omab vaid Vene Kiriku piiskopkonna õigusi, nagu see oli Vene tsaaride ajastul, ja teda valitseb nii kiriklikus kui poliitilises mõttes Moskva.”⁷

Teise tuntud pagulasvaimuliku Nigul Hindo seisukohad Eesti piiskopkonna kohta peegelduvad hästi tema artiklis “Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik paguluses ja tema õiguslik seisund”. Oma sõnavõttus preester Jüri Välbe piiskopiks pühitsemisel 14. oktoobril 1956 resümeerib Nigul Hindo väga tabavalt Välis-Eesti õigeusu vaimulikkonna seisukohti raudse eesriide taga asuva Eesti piiskopkonna kohta: “Tegelikult elus on meie Kiriku ühtsus lõhestatud – vaba Kiriku osa rändab paguluses 1944. aastast alates ja vabaduseta kirikuosa asub kodumaal.”⁸ Ka hiljem rõhutas Nigul Hindo kodumaa kiriku ebakanoonilist seisundit: “Kõik muutused ja ümberkorraldused Eesti A. O. Kiriku organisatsioonis ning seisundis 1941. a. alates on toimunud sunduslikult – ilma Kiriku Täiskogult nõusolekut küsimata.”⁹ N. Hindo ei väsinud kordamast ka oma põhilist mõtet: “Olgugi et tegelikult elus

⁶ Aleksei Ridiger (patriarh Aleksius II) sündis 1926. a Tallinnas. Lõpetas Tallinna Vene Gümnaasiumi, seejärel Leningradi vaimuliku seminari ja 1953. a Leningradi Vaimuliku Akadeemia usu-teaduse kandidaadina. 1950. a pühitseti diakoniks ja preestriks. Teenis a-il 1957–1961 Tartu Jumala-sünnitaja Uinumise peakirikus Tartumaa praostina ja 1959–1961 Tartu- ja Viljandimaa praostina. Mungastati ja pühitseti 1961. a Tallinna ja Eesti piiskopiks. Oli 1964. a ülempiiskop, 1968. a metropoliit, 1984. a usuteaduse doktor ja 1986. a Leningradi-Novgorodi metropoliit. 1990. a valiti Moskva ja kogu Venemaa patriarhiks. – Журнал Московской Патриархии, 1962, 7, 41.

⁷ **Piiskop Jüri.** Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Sinod paguluses. Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik Eksiilis 1944–1960. Stockholm, Eesti Apostliku Ortodoksse Kiriku Kultuurifond, 1961, 56.

⁸ Jumala Abiga. Kalifornia Eesti apostlike õigeusuliste häälekandja, 1957, 1 (31), 33.

⁹ **Hindo, N.** Eesti Apostlik Ortodoksne Kirik paguluses, 33.

Eesti Ap. O. Kiriku organisatsiooniline ühtekuuluvus – paguluse ja kodumaa suhtes – on ära lõhutatud, oleme *vaimliselt* siiski üksainus ühtlane Eesti Kirik, sellele vaatamata, kas me viibime võõrsil või asume kodumaal.”¹⁰

Rootsi noorem Välis-Eesti vaimulik Martin Juhkam väljendab oma resolutsset suhtumist kodumaa ikestatud kirikusse kirjutises “Eesti Apostliku Ortodoksse Kiriku kannatustee 1940–1959”, kus ta kirjutab: “...kõik N. Apostliku Õigeusu Kiriku juhid (väljaarvatud piiskop Roman) on olnud vene rahvusest. Sellest tuleb teha järeldus, et eestlastel puudub igasugune usaldus Moskvas ja sellepärast ei soovita näha kirikujuhi kohal eestlast. /.../ Piiskopkonnas iseseisvate otsuste tegemine või selles suunas töötamine on absoluutselt mõeldamatu, kuna kõik sünnib Leningradi ja Moskva määrustega, mille üle teostavad valvet vastavad valitsuse juures olevad ametnikud ja ametasutused. Kokkuvõtlikult: N. Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku juhtimist korraldavad ühelt poolt Vene Kirik ja teiselt poolt nõukogude võim, mõlemad asukohaga Moskvas.”¹¹ Ka vaimulike ümberpaigutamine oli preester Martin Juhkami arvates võõra kirikuvõimu iseloomulik tunnus. Nii näiteks kirjutab ta samas: “Teise okupatsiooni jooksul on toimunud kogudustes suur preestrite vahetus, millest kõnelevad N. Eestist saabunud teated. Algul tundus see ümberkolimine äärmiselt koomilisena, kuna säärasel hulgal kohtade vahetamine ei ole kuidagi motiveeritav.”¹² Sealsamas kinnitab isa Martin ka Sergius Samoni teadet vaimulike arvu suurest vähenemisest ning preestrite kõrgest east, teoloogilise väljaõppe ning usulise kirjanduse puudumisest kohapeal ja jõuab tõdemuseni, et seda kõike tehakse eesmärgiga venestada sajabrotsendiliselt Eesti piiskopkonda.¹³ Võrdluseks võib lisada veel ühe noorema põlve pagulaskiriku vaimuliku, Stockholmi Nikolai eesti koguduse ülempreestri Nikolai Suursöödi arvamuse tolleaegsete suhete kohta Moskva patriarhaadiga. Tema arvates Eesti õigeusu pagulaskiriku Sinod: “...ei olnud kunagi huvitatud mingist koostööst Moskva patriarhaadiga ja see kunagi ei toimunud. /.../ Seda oli raske teha, kuna tunnetasime, et Moskva patriarhaat on hävitanud autonoomse Eesti Kiriku.”¹⁴

---

¹⁰ Samas, 43.

¹¹ Jumala Abiga. Eesti apostlik-õigeusu kiriku häälekandja, 1959, 5 (45), 24–25.

¹² Samas, 24.

¹³ Samas. Martin Juhkam kirjutab: “Mitmesugustel põhjustel saabunud andmed kõnelevad ka katastroofilisest preestrite puudusest. On üsna loomulik, et üks preester hooldab 5–6 kogudust, mis asuvad teineteisest suurte kauguste taga. Õppeasutis preestrite ette valmistamiseks puudub. Ainuke võimalus teoloogilise hariduse omandamiseks on astuda vastavasse seminari või akadeemiasse Leningradis või Moskvas. /.../ Jälgides olemasolevaid allikaid ja N. Eestist saadud andmeid preestrite praeguse vanadusliku koostise kohta näeme, et peaaegu kõik 70–80 aastased preestrid teenivad kogudusi. /.../ Usulisest kirjandusest on suur puudus. Mainimisväärselt vähe väljaandeid on N. Eestis näinud trükkimist. See on tingitud kommunistliku võimu vaenulikkusest suhtumisest, majanduslikke võimaluste puudumisest ja osalt ka asjaolust, et N. Liidus antakse mõningal määral välja venekeelset kirjandust, mida saadetakse ka N. Eestisse. Viimane seik näitab kujukalt, et kasutatakse olukorda sajabrotsendiliselt Ortodoksse kiriku venestamiseks kohapeal.”

¹⁴ Suursööt Sõtšovile 2.3.2005. A. Sõtšovi isiklikus arhiivis.

KIRIKU RAADIOSAATED KODUMAALE JA KORJANDUS KODUMAA KIRIKU VABASTAMISEKS AASTAIL 1958–1959

Piiskop Jüri valitsemise ajal aktiveerus pagulaskiriku vaimulikkonna koostöö Ameerika Hääle ja Voice of Estonian Freedomiga, mis olid tollal Nõukogude Eestis täiesti kuuldavad. 31. jaanuaril 1958 kirjutas Sergius Samon piiskop Jürile, et tema poole pöördus Voice of Estonian Freedomi (VEF) New Yorgi toimetuse juhataja Eduard Vallaste palvega saada Eesti apostlik-õigeusu vaimulikelt rohkem lühijutlusi, mida saaks raadiosaates kodumaale edastada. E. Vallaste sõnul polnud toimetus saanud õigeusu vaimulikelt lühijutlusi juba 3 aastat, v.a ülempreester A. Jürissonilt 2 aastat tagasi. “Kuidas me saaksime seda parandada?” küsib piiskopilt isa Sergius. “Ei ole vast tõesti hea, et meilt ei lähe kodumaale ühtki kodujutlust, sõnavõttu jne. /.../ Võib olla, et mõni kardab seda teha? Ehk leiduks meil mõni, kellel omakseid seal ei ole.”¹⁵ Nagu hiljem selgus, asus piiskop Jüri aktiivselt tegutsema ja andis preester Martin Juhkamile korralduse valmistuda raadioesinemiseks kodumaale. Juba 14. veebruaril 1958 rõõmustas Sergius Samon kirjas selle üle, et M. Juhkam oli nõustunud kõnelema Ameerika Hääles. Lisaks sellele soovitas Los Angelese vaimulik, et M. Juhkam mõtleks samuti ülestõusmispühade, emadepäeva ja võidupüha teemalistele lühijutlustele, mida võiks edastada kodumaale.¹⁶

Kevadel 1958 luges M. Juhkam raadio teel ette piiskop Jüri pöördumise Nõukogude Eesti õigeusulistele, mille Ameerika Hääl edastas Müncheni raadiojaama kaudu NSVL-i. Pöördumises kirjutas esikarjane: “Apostlik-õigeusulised eestlased kodumaal! Annan Teile edasi Kirikupea, piiskop Jüri isaliku ja õnnistusliku tervituse ning ametisse astunud Sinodi paremad soovid. Teadke, et meie ei väsi palvetamast Teie ja meie kõigi tuleviku pärast. Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku pärast, mis tegutseb auks Jumalale ja kasuks oma rahvale. /.../ Eesti Apostlik Õigeusu Kirik paguluses on üks osa võitlevast Eesti rahvast, kelle tahe ja püüd vabadusele ning rahvakiriku taastamisele kodumaal on primaarseks ülesandeks. Nimetatud sihtilmade ees, jätkab Kirik vankumatult temale langenud ja usaldatud ajaloolise ülesande täitmist nüüd ja tulevikus.”¹⁷ Preester Martin Juhkam jutlustas perioodiliselt kodumaale Ameerika Hääles ja Radio Libertys kuni 1981. aastani.¹⁸

1959. aasta algul algatas EAÕK Kultuurifond piiskop Jüri õnnistusel rahalise korjanduse “kodumaa, kodukiriku vabanemiseks”.¹⁹ 29. märtsil 1959 avaldasid EAÕK Kultuurifondi liikmed Nigul Hindo, Karl Ristikivi ja Martin Juhkam hääle-

¹⁵ Samon EAÕK piiskopile Jürile (Välbe) 31.1.1958. Eesti Ajalooarhiiv (EAA), f 5355, n 1, s 440, l 176.

¹⁶ Samas, 177. Samon EAÕK piiskopile Jürile (Välbe) 14.2.1958.

¹⁷ Piiskop Jüri koostatud ja avaldatud läkitus “Eesti Apostlik Õigeusu Kirik”. München, juuni 1958. EAA, f 5355, n 1, s 9, l 28.

¹⁸ **Juhkam, M.** Usk on meid aidanud. Valimik vaimulike sõnavõtte kodumaale. Stockholm, EAÕK Kultuurifond, 1964, 9.

¹⁹ **Hindo, N., Ristikivi, K., Juhkam, M.** Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Kultuurifondi pöördumine. EAA, f 5355, n 1, s 10. Nummerdamata.

kandjas Jumala Abiga üleskutse kõigile “saatusekaaslastele-kaaskristlastele”: “Teated kodumaalt kõnelevad ülepääsematuist raskusist kiriklikus elus. Usk ja Kirik on jätkuvalt – oopium – rahvale. Puuduvad usulise sisuga väljaanded. Rahvas elab pimeduses. /.../ 1963. aastal saab EAÕK kanooniliseks peaks Lääne ning Kesk-Euroopa eksarh peapiiskop Athenagoras (Kokkinakis). Too ka Sina oma ohver kodumaal elavate ja töötavate kaaslaste eeskujul kodulinna-koduküla kiriku mälestuseks, millega kindlustad paguluses tegutseva ja võitleva Eesti Ap. Õigeusu Kiriku püsivuse,” seisis kultuurifondi üleskutses.²⁰ Korjanduseks trükiti vastavaid korjanduslehti ja saadeti piiskopi õnnistusel kõikidesse pagulaskiriku kogudustesse. Korjandusest laekuv raha pidi kindlustama ka pagulaskiriku edasist eksistentsi.

EAÕK SUHTUMINE EESTI PIISKOPKONDA AMETLIKUS HÄÄLEKANDJAS JUMALA ABIGA

Võrreldes Välis-Eesti ilmaliku ajakirjandusega, mis tembeldas kodumaa kirikuid lihtsalt “okupatsioonikirikuteks” ja nende juhte “Moskva käsilasteks”, olid EAÕK ametlikud seisukohad Eesti piiskopkonna kohta aastatel 1958–1966 palju erapooletuma ja kiriklikuma iseloomuga. Nii näiteks ilmus 22. aprillil 1962 ajakirjas Jumala Abiga lühiteade Aleksius Ridigeri pühitsemise kohta Tallinna ja Eesti piiskopiks, millest loeme: “Siia saabunud teateil on kodumaalt mujale saadetud senine Eesti apostiliku-õigeusu kiriku piiskop Joann ja tema asemele pühitsetud uueks piiskopiks Aleksy Ridiger, kes omab nüüd Tallinna ja Eesti piiskopi tiitlit. /.../ 14. augustil 1961. a. Moskva Aleksy ja sinodi otsusega määrati ta Tallinna ja Eesti piiskopiks.” Nimetatud kirjutise informatiivne ja konkreetne iseloom näitab ilmekalt, et EAÕK suhtumine teises õigusalluvuses oleva Eesti piiskopkonna esikarjastesse oli neutraalne.²¹ Neutraalset suhtumist võime leida varasemas eesti apostlik-õigeusu pagulaskiriku perioodikas. Ilmeka näitena võib siinjuures välja tuua EAÕK reaktsiooni Moskva patriarhaadi 40. aastapäeva pidustustele mais 1958: “Juubelipidustuste kõrgpunktis oli pidulik jumalateenistus ülitäis Elokhovski katedraalis Moskvast 11. mail, millisest teenistusest võtsid osa tuhanded usklikud. Jumalateenistust pidasid Antiokia patriarh Aleksander, Moskva patriarh Alexius, Rumeenia patriarh Justinian ja katolikus Melchisedek Georgiast. Osavõtjate hulgas olid Konstantinoopoli, Kreeka, Jugoslaavia, Tshehho-Slovakkia, Poola, Soome, Bulgaaria ja Albaania delegatsioonide juhid.”²²

Teiselt poolt suhtus EAÕK äärmiselt kriitiliselt N. Hruštšovi aegse riigivõimu kirikupoliitikasse, mis tegutses kirikuvaenamise ja tõusva ateistliku propaganda tähe all. Karmistuv Nõukogude riigi kirikupoliitika leiab näiteks lähemat vaatlemist Nigul Hindo 28. augustil 1960 ajakirjas Jumala Abiga ilmunud kirjutises

²⁰ Jumala Abiga. Eesti apostlik-õigeusu kiriku häälekandja, 1959, 1–2 (41/42), 35.

²¹ Samas, 1962, 2 (56), 31.

²² Samas, 1958, 3 (38), 25.

“Kiriklikke ja usulisi sündmusi laias maailmas”. Algava kirikuvaenamise näidena toob isa Nigul välja Vene Õigeusu Kiriku Nõukogu (VÖKN) endise esimehe G. Karpovi väljavahetamise religiooni suhtes palju sõjakama V. Kurojedoviga 1960. aastal, usuvastase ja ateistliku propaganda täiskäivitamise NSVL-i perioodikas ja jumalasalgamiste mitmed juhtumid tuntud kirikutegelaste ja vaimulike seas (näiteks professor A. Ossipov).²³ NSVL-i ateistlikku propagandat ja vene õigeusu kiriku (VÕK) “orjameelsust” arvustas kõige teravamalt anonüümse artikli “Kirikuolud Nõuk. Liidus” kirjutaja. Artikkel avaldati EAÕK ametlikus häälekandjas 24. veebruaril 1962. Nimetatud kirjutis, mis väärrib eraldi vaatlemist, kritiseerib NSVL-i kahepalgelist kirikupoliitikat ja VÕK-is toimunud muutusi. Nimetuks jääda soovinud EAÕK kirikutegelane kirjutab: “Usu ja kiriku jaoks on Nõuk. Liidus praegu kaks liini: üks välismaale näidatav, et kommunistid ei vaena usku, ja teine siseelus kasutatav, milles esikohal terav võitlus kiriku ja usu vastu. Selle sihiks on – likvideerida kirik ja hävitada usk. Seni on see katse ebaõnnestunud, vaatamata usuvastasele propagandale, mis kestab juba üle neljakümne aasta.” Sealsamas arvustatakse karmilt ka Moskva patriarhaadi (MP) vaimulike esinemisi välismaal ja seatakse kahtluse alla VÕK-i omakasupüüdmatuse sisseastumisel Maailma Kirikute Liitu: “Välismaadele *usulisest vabadusest* N. Liidus peavad kõnelema poliitilised vaimulikud, kellede hulka kuuluvad kõik ametlikud kirikujuhid. Need on kiriku juudad, kelledele tasub riik. /.../ Ka ei ole kahtlust, et avaldus astumiseks Kirikute Maailmaliitu teenib propaganda ülesannet. On teada, et selleks andis käsu Hrustšev.” Kirjutise lõpus tuuakse ka näiteid Nõukogude riigivõimu poolt läbi viidud VÕK-i juhtkonna puhastusest: “Suvel 1960 toimus Moskvast kiriku juhtkonnas suurim puhastus, mille ohvriks langes ka kiriku välissidemete osakonna juhataja metropoliit Nikolai, kes neid ülesandeid täitis 17 aastat. Tema asemele määrati 32-aastane peapiiskop Nikodim (Boris Rotov). /.../ Lisaks vallandati ka kõik kirjastusvalitsuse liikmed.”²⁴

EAÕK VAIMULIKE KONTAKTID VENE ÕIGEUSU KIRIKU ESINDAJATEGA SOOMES JA ROOTSIS

EAÕK esindaja preester Martin Juhkami kokkupuuted Krutitsa ja Kolomna metropoliidi Nikolaiga Soome õigeusu kiriku 40. aasta juubelipidustustel 1958. aastal

1950. aastate lõpul aktiveerus NSVL-i kirikupoliitika mõjul vene õigeusu kiriku patriootiline ja oikumeeniline tegevus välismaal, mis pidi teenima Nõukogude riigi huve rahu- ning desarmeerimisliikumises ja tõestama rahvusvahelisele avalikkusele usuvabaduse olemasolu kommunistlikes tingimustes. 1958. aasta novembris toimusid Kuopios Soome õigeusu kiriku 40. aasta juubelipidustused,

²³ Jumala Abiga. Kalifornia Eesti apostlik-õigeusuliste häälekandja, 1960, 3 (48), 25.

²⁴ Jumala Abiga. Eesti apostlik-õigeusu kiriku häälekandja, 1961, 1 (55), 27–28.

kuhu kutsuti osalema suuremate õigeusu kirikute esindajaid. Konstantinoopoli patriarhaati esindas seal Malta piiskop Jakob ja vene õigeusu kirikut Krutitsa ja Kolonna metropoliit Nikolai²⁵ koos Leningradi vaimuliku ülempreester Mihhail Slavnitskiga.

Mõte saata oma kiriku esindaja Soome küpses Eesti pagulaskiriku ringkonnades juba varem. Kartuses idanaabrite ees otsustas Soome kirikujuhtkond Eesti õigeusu pagulaskiriku esindajaid mitte kutsuda. Oma 1958. aasta 30. novembri kirjas piiskop Jürile jagas isa Sergius esikarjasega selles küsimuses oma mõtteid: “/.../ Et Soome meie Kiriku esindajat ei kutsunud – pole imestada. Näib ju muutustki, et Soomes, kartuses, kõik tehakse, et naabrit mitte ärritada. On hea, kui isa Juhkam aga siiski ootamatult oma tervituse toob meie Kiriku nimel – see on minule meelejärgi. Las Krutitsky (Krutitsa ja Kolonna metropoliit Nikolai) siis vihastada – šuli on ta niikuinii.”²⁶ Nagu selgub hiljem, võttis EAÕK piiskop Jüri Los Angelese vaimuliku soovitus kuulda ja saatiski nimetatud pidustustele EAÕK ametliku esindajana preester Martin Juhkami.

Juubelipidustuste käigus kohtus Välis-Eesti vaimulik metropoliit Nikolaiga. Millest preester Martin Juhkami ja metropoliit Nikolai vahel täpsemalt juttu oli, kommenteeris isa Martin järgmiselt: 1) keskustelus VÕK-i metropoliidiga oli peamiselt juttu Soome kiriku pidustustest; 2) kogu vestluse ajal piiskop “ei olnud avatud”; 3) Eesti õigeusu pagulaskiriku küsimust otseselt ei puudutatud.²⁷ Seega kujutas kogu vestlus kahe kiriku esindaja vahel endast üksnes viisakat jutuajamist. Täpsem kirjeldus metropoliit Nikolai sõnavõttudest avaldati sama kuu ajalehe Stockholms-Tidningen eestikeelses rubriigis. Anonüümseks jääda soovinud autor kirjutas nime Fakt all (pagulasajakirjanik Voldemar Kures): “On huvitav kuulda, mida jutustas metropoliit Nikolai soome lehemeestele. /.../ Kirik olevat riigist täiesti rippumatu, selle tegevus põhinevat täiel määral vabatahtlikele annetustele, sest kirik ei saa oma liikmeid maksustada. Need annetused on siiski niivõrd suured, et kirik saab ülal pidada kaht ortodoksiakadeemiat, kaheksa preestri-seminari ja 69 kloostrit.”²⁸

Hiljem kirjutas M. Juhkam Soome pidustustest ametliku kokkuvõtte, mille ta saatis 1959. aasta algul S. Samonile avaldamiseks ajakirjas Jumala Abiga. Sergius Samoni seisukoht M. Juhkami kommünikee kohta ei olnud sugugi lootustandev,

²⁵ Metropoliit Nikolai (ilmaliku nimega Boriss Jaruševitš) sündis 1892. a. Lõpetas Petrogradi Vaimuliku Seminari. 1914. a pühitseti diakoniks ning preestriks ja 1922. a Peterhofi piiskopiks. 1923. a vahistati ja saadeti asumisele Komi-Sürjani kraisse. 1926. a naasis taas kirikuteenistusse. Teenis Leningradi piiskopkonna ajutise hooldajana, Novgorodi, Pihkva, Volõni ning Lutski piiskopkonna ülempiiskopina ja Lääne-Ukraina ning Valgevene eksarhina. A-il 1941–1944 oli Kiievi ja Galiitsia metropoliit, 1944–1960 Krutitsa ning Kolonna metropoliit ja MP välissuhete osakonna esimees. Seisis vastu Hruštšovi-aegsele kiriku vaenamisele ja riigivõimu kaasabil saadeti ergu. 1960. a suri Moskvas. – Rmt: **Васильева О. Ю.** Русская Православная Церковь и II Ватиканский собор. Факты. События. Документы. Moskva, Lepta-Press, 2004, 50.

²⁶ Samon EAÕK piiskopile Jürile (Välbe) 30.11.1958. EAA, f 5355, n 1, s 440, l 228.

²⁷ **Juhkam, M.** Suuline teade 31.3.2005.

²⁸ Kirik liikmenimistuta. – Stockholms-Tidningen. Estniska red., 1958, 5. dets, 1.

mille üle jagas ta oma mõtteid 1959. aasta 8. veebruari kirjas piiskopile. Samon tegi piiskopile ettepaneku osaliselt muuta ja lühendada M. Juhkami teksti, eriti selles osas, kus isa Martin kirjeldas oma kõnelusi Krutitsa metropoliidi Nikolaiga, mis olid valgustatud “mitte diplomaatlikult” ja võisid tulevikus tuua EAÕK-le “kahju, mitte kasu”. “Arvan, et talitan õieti,” kirjutas S. Samon, “sest pole tõesti mõtet anda söödaks Moskva Kruschtsjevi sulase vastikuid meeletusi.”²⁹ M. Juhkami artikkel Soome õigeusu kiriku 40. aasta juubelist S. Samoni poolt korrigeeritud ja poolenisti kärbitud kujul ilmus 1959. aasta 29. märtsi ajakirjas Jumala Abiga.³⁰

Lühendatud resümees tunnistas M. Juhkam üritusel aset leidnud “teatud ebamugavust”, mida põhjustas NSVL-i diplomaatilise saadiku asetäitja kohalolu. Mainimata ei jää ka “väikesed iludusvead”, mida tehti tema kui Eesti õigeusu kiriku esindaja suhtes.³¹ Kuid üldkõrvõttes oli isa Martin Juhkami arvates Soome õigeusu kiriku korrektsus tema kui Eesti kiriku suhtes igakülgne. Esiteks järgis võrdväarsuse põhimõtet eesti soost Soome kirikupea peapiiskop Herman (Aav)³² isiklikult. Nii näiteks jagati Püha Talle ordeneid kõigi kolme kiriku esindajatele (nii Martin Juhkamile kui ka metropoliitidele Jakobile ja Nikolaile). Teiseks avaldas kogu Soome ajakirjandus juubeli kohta eraldi preester Martin Juhkami intervjuud, kus vaadeldi positiivses valguses Eesti õigeusu pagulaskiriku hetke seis Rootsis.³³

Soome kiriku pidustustel viibinud Krutitsa ja Kolomna metropoliit Nikolai avaldas oma kokkuvõtliku lühikirjutise selle ürituse kohta Moskva patriarhaadi 1959. aasta jaanuari ametlikus häälekandjas Журнал Московской Патриархии. Nimetatud resümees loetles metropoliit Nikolai kõigi kirikute esindajad, kuid jättis siiski tendentslikult välja Eesti õigeusu pagulaskiriku esindaja preester Martin Juhkami. EAÕK esindajat ei mainita ei Püha Talle ordeni saajate nimekirjas ega ka tervituskõnede pidajate seas.³⁴ Esiteks võis see VÕK-i “võidukale” kirikupoliitikale omamoodi halba varju heita. Teiseks oleks see täiesti vastuvõetamatu Nõukogude riigivõimu välispoliitilistele huvidele, kus jälgiti valvsalt kõike, mis

²⁹ Samon EAÕK piiskopile Jürile (Välbe) 8.2.1959. EAA, f 5355, n 1, s 440, l 247.

³⁰ **Juhkam, M.** Soome ortodoks kirik 40. aastane. – Jumala Abiga. Eesti apostlik-õigeusu kiriku häälekandja, 1959, 1–2 (41/42), 48–50.

³¹ Samas.

³² Peapiiskop Herman (Aav) sündis 1878. a Muhu-Hellamaa koguduses. Lõpetas 1900. a RVS-i. 1904. a pühitseti diakoniks ja preestriks. Teenis a-il 1904–1923 Lelles, Väandras ja Mustjalas. A-il 1920–1921 oli Kuressaare koguduse eesnik ja Saare-Muhu praost. 1922. a valiti Soome õigeusu kiriku piiskopiks ja 1925. a ülendati peapiiskopiks. Juhtis autonoomset Soome õigeusu kirikut kuni surmani Kuopios 14.1.1961. – Rmt: **Kaljuskosk, A.** Saaremaalt ja Muhust pärit õigeusu-vaimulikud. D. Pappi artikli täiendatud ja parandatud nimistu. (Usk ja Elu, 1984, 3, 1–24.) Tallinn, 1985, 1. Käsikiri A. Kaljukose isiklikus arhiivis.

³³ Ortodoksisen kansankirkomme itsenäisyyden 40-vuotisjuhlallisuudet alkoivat. – Savo, 1958, 26. nov; vrd Ortodoksisten juhluvieraiden kertomaa kirkon toiminnasta muualla maailmassa. – Savon Sanomat, 1958, 26. nov.

³⁴ **Митрополит Николай.** Церковные торжества в Финляндии. – Журнал Московской Патриархии, 1959, 1, 60–63.

toimus Eesti emigrantliku õigeusu kirikuga, kelle esindajaid peeti kodumaa otsesteks “reeturiteks” ja “fašistide” käsilasteks. Nõukogude riigivõimu suhtumist pagulaskirikusse võib kokku võtta tuntud Eesti NSV ateistliku ajaloolase Ivan Nelsoni sõnadega: “...koguduste liikmed põlgavad kõiki, kes reetsid neid fašistliku okupatsiooni rasketel päevadel ning põgenesid seejärel häbiväärselt välismaale.”³⁵

Rootsi Uppsala peapiiskopkonna 800. aasta juubelipidustused. Tallinna ja Eesti piiskopi Aleksiusse võimalikud kontaktid EAÕK esindusega

Järgmiseks kohaks, kus mõlema kiriku esindajail tuli tahes-tahtmata kokku puutuda, olid Rootsi Uppsala peapiiskopkonna 800. aasta juubelipidustused 1964. aastal. Mõlemad osapooled tegid selleks oma ettevalmistusi. Selles, et Tallinna ja Eesti piiskopil Aleksiusel oli teatud lootusi luua Uppsala peapiiskopkonna juubelil kontakte EAÕK vaimulikega, ei saa kahelda.

Ettevalmistusi selleks alustas esikarjane juba 1963. aasta lõpul. 10. oktoobril kandis Jaan Kanter VÕKN-i esimehele ette, et 5. novembril leidis aset kohtumine Tallinna piiskopiga, kellega olid kõneaineks kontaktid Välis-Eesti õigeusu kirikuga. Piiskopi sooviks oli saada volinikult juhiseid selles küsimuses ja paluda tehnilist kaasabi kavandatavale Rootsi-reisile. Volinikuga lepiti kokku järgnevas. Esiteks anti n-ö “hea pinna” ettevalmistamiseks piiskopile luba trükkida ja saata 1963. aasta detsembris Rootsi ligi kaksikümneid eksemplari värvilisi jõululäkitusi ning ilusama kaanekujundusega 1964. aasta kalendrid. Teise sammuna võttis esikarjane käsile Rootsi ja teiste Välis-Eesti õigeusu koguduste aadresside väljaselgitamise, kellega plaaniti luua kirjalikke sidemeid.³⁶ Luba jõululäkituste trükkimiseks saadi Moskvast üsna pea, kuna kohalik argumentatsioon oli igati vastuvõetav. Esiteks jättis see välismaale piiskopkonna õitsengust kodumaal hea mulje. Teiseks oleksid sidemed Välis-Eesti õigeusu kiriku juhtkonnaga andnud Tallinna piiskopile ka laialdast teavet pagulaskiriku oludest ja suuremaid võimalusi VÕK-i huvide teostamisel Rootsis. Kolmandaks: see valmistas ette piiskop Aleksiusse 1964. aasta juuni visiiti Rootsi.³⁷ 1963. aasta detsembri algul saatis piiskop Aleksius 37 jõululäkitust ja kalendrit kahekümnesse Välis-Eesti õigeusu kogudusse Rootsis, USA-sse, Kanadasse, Suurbritanniasse, Saksamaa Föderatiivsesse Vabariiki ja Austraaliasse.³⁸

See asjaolu tekitas aga tuntud pagulasvaimulikule palju küsitavusi. Oma 1964. aasta 2. aprilli kirjas preester Nikolai Suursöödile jagab isa Nikolai kahtlusi ja kahevahelolekut selles osas, kas vastata Tallinna piiskopile või mitte, ja küsib

³⁵ Nelson, I. Vagaduse varjus. Tallinn, Eesti Raamat, 1965, 86.

³⁶ Kanter Kurojedovile 10.11.1963 (nr 166). ERA, f R-1961, n 1, s 127, l 103.

³⁷ Kanter Greenile 20.12.1963 (nr 190). ERA, f R-1961, n 1, s 127, l 118.

³⁸ Kanter Kurojedovile 19.12.1963 (nr 186). ERA, f R-1961, n 1, s 127, l 112.

temapoolset nõu.³⁹ 5. juunil 1964 tõsteti EAÕK Sinodi koosolekul üles küsimus kontaktide võimalikkusest VÕK-i esindajatega tulevastel pidustustel. Koosolekul otsustati otsestest kontaktidest Moskva delegatsiooniga siiski hoiduda, mis kirjutati ka protokolliraamatusse: “Sinod peab õigeks, et Uppsala Peapiiskopkonna juubeli puhul peetaval rongkäigul EAÕK esindajad moodustavad ühise grupi Kreeka Ortodoksi Kiriku esindajatega eraldi Moskva patriarhaadi esindajatest.”⁴⁰

Uppsala peapiiskopkonna 800. aasta juubelipidustused toimusid 12.–18. juunini 1964 ja sellele üritusele kutsus Rootsi luterlik kirik kirikute esindusi peaaegu kogu Euroopast. Üritustest võtsid osa: Oikumeenilise Patriarhaadi poolt Tyateira peapiiskop Athenagoras ja kreeka õigeusu kiriku poolt metropoliit Pantileimon. Eesti õigeusu kirikut esindas ülempreester Nikolai Raag ja Soome õigeusu kirikut preester Martin Juhkam. VÕK-i esindus koosnes neljast inimesest: delegatsiooni peaks oli Tallinna ja Eesti piiskop Aleksius, liikmeteks LVA kirikuajaloo professor N. Uspenski, Moskva piiskopkonna ülempreester D. Sagan ja kiriklike välisuhete osakonna tõlk N. Gumenjuk. Üritusest võtsid osa ka teiste kirikute esindajad: anglikaani kirikupea, Canterbury peapiiskop Michel Ramsey ja teised Maailma Luterliku Föderatsiooni, Reformkirikute Liidu ning Maailma Kirikute Nõukogu esindajad, nende seas Eesti Evangeelse Luteriusu Kiriku (EELK) peapiiskop Jaan Kiivit. Juubelipidustused kulmineerusid vaimulike rongkäiguga Uppsala ülikoolist toomkirikusse ja piduliku jumalateenistusega Uppsala peakirikus, mis toimus 13. juunil 1964. Selle sündmuse kohta ilmus 23. septembril 1964 ajakirjas Jumala Abiga Nikolai Raagi lühike kirjutis, milles mainitakse erapooletult VÕK-i delegatsiooni kohalolu juubelipidustustel: “Aasta suurimaks kiriklikuks kokkutulekuks kujunes kindlasti Uppsala peapiiskopkonna 800. aasta juubel 12.–18. juunini 1964, millest võtsid osa mitmesuguste kirikute esindajad oikumeenilisest patriarhaadist ja Moskvast. /.../ Moskva kiriku esindajana oli kohale saadetud N. Eesti piiskop Aleksius koos ühe Moskva preestri ja professoriga.”⁴¹ Nimetatud artikkel paistab sündmuste kirjeldamisel silma oma korrektsuse ja reserveeritusega. Veidi

³⁹ Oma 1964. a 2. apr kirjas kirjutab N. Raag Nikolai Suursöödile: “Lisan ka piiskop Aleksiusse Ülestõusmispüha tervituse, et oleks Sa kursis ja avaldaks mulle oma arvamuse ja annaks nõu: Ma ei ole Jõulu- ega selle tervituse puhul mitte kõssanud, aga arvan, et peaksime kristlikult viisakalt vastama *Kristus on ülestõusnud*. Ei ole varem pikemalt mõelnud sellele, sest viimase sain alles nüüd tagasi jõudes. Ole hea ja ütle oma seisukoht. Kõik Maailma Kirikud otsivad ühendust säälsel Kirikuga – tema tegelastega. Tahes tahtmata sünnivad kokkupuutumised, nagu seda oli isa Juhkamil kadunud metropoliit Nikolaiga Helsingis, samuti teistega. Juuni kuul 12 – 18 päevadel sattun mina, võimalik ka Sina (palusin seda Uppsalast) tingimata ühendusse Vene Kiriku esindajatega. Ei ole võimatu, et Aleksius saadetakse võimude poolt, sest sääline Kirik peab täitma ettekirjutusi, seda ju meie teame. Muidugi Aleksius kirjutab meile mitte sõpruse vaimust vaid ta peab püüdma meid. Aga ega meie ju lapsed pole. Nik! Ma peaks ka teistele, kui küsitakse nõu andma. Isa Nael helistas täna selle küsimuse puhul – ta ei pooldanud, mille tõttu tahtis kuulda sinu arvamust. Ütlesin talle oma mõtled ja veel, et teeme ühiselt nii või teisiti. Tema andmeil kõik olevat juba vastanud, ainult meie Rootsis mitte. Sinu isa Nikolai.” EAA, f 5355, n 1, s 10.

⁴⁰ Suursööt Sõtšovile 2.3.2005. A. Sõtšovi isiklikus arhiivis.

⁴¹ Jumala Abiga. Eesti apostlik-õigeusu kiriku häälekandja, 1964, 3 (66), 30.

põhjalikum kokkuvõte üritusest ilmus Moskva patriarhaadi septembri ajakirjas Leningradi vaimuliku akadeemia professori Nikolai Uspenski sulest. 11-leheküljelises resümees ei mainita traditsiooniliselt sõnagagi Eesti pagulaskiriku esindajaid. Öeldakse vaid põgusalt, et vaimulike rongkäigust võttis vene õigeusu kiriku delegatsiooni kõrval osa ka kreeka õigeusu kiriku delegatsioon ja avajumalateenistusest võttis Oikumeenilise Patriarhaadi esindajana osa Tyateira metropoliit Athenagoras.⁴² Põhiline, millele nimetatud kirjutises keskendutakse, oli: oikumeeniline koostöö Västeråsi praosti Oskar Rundblomiga, kellega VÕK-i delegatsioon kohtus mitu korda; Stockholmi NSVL-i konsulaadi külastamine ja Moskva patriarhi läkituse ettelugemine Uppsala peapiiskopi Gunnar Hultgreni vastuvõtul 13. juunil.⁴³ Markantset praosti Oskar Rundblomi, kellega VÕK-i delegatsioon kohtus korduvalt, hüüti Rootsi luterlike kirikutegelaste seas “punaseks praostiks”, eeskätt tema nõukogude-meelsuse ja NSVL-i külaskäigu tõttu 1959. aasta mais-juunis. O. Rundblom oli samuti üks neist vähestest pastoritest, kes propageeris usuvabaduse olemasolu Nõukogude Liidus ja tunnistas end Vene kiriku “suureks sõbraks”.⁴⁴ Seda fakti kinnitavad ka Oskar Rundblomi varasemad pöördumised Vene kiriklikus ajakirjanduses, milles ta tunnistas välismaa inimeste “väärna nägemust” VÕK-i olukorrast N. Liidus.⁴⁵ Heaks tõendiks praosti nõukogude-meelsusest on samuti tema kirjavahetus vene õigeusu kiriku metropoliidi Nikolaiga.⁴⁶ NSVL-i konsulaatide külastamine taolistel välismaistel üritustel VÕK-i esindajate poolt oli peaaegu kohustusliku iseloomuga. Seega: kummagi kiriku häälekandja andmeil ei suhelnud MP ja EAÕK esindajad 1964. aasta Uppsala pidustustel omavahel üldse.

Kui peatuda Välis-Eesti ja Rootsi ajakirjanduse kajastustel, siis mõlemad jälgisid tähelepanelikult juubelipidustustel tegutsenud Moskva patriarhaadi delegatsiooni tegevust. Teade Moskva patriarhi “välisministri abi”, Tallinna piiskopi Aleksiususe saabumisest ilmus Välis-Eesti ajakirjanduse veergudel juba 1964. aasta juuni algul.⁴⁷ Kiriklike juubelisündmuse kirjeldades ei jätnud Eesti Päevaleht tähele panemata piiskop Aleksiususe avalikke esinemisi ja jutlusi, mille kohta märgitakse teravalt: “...üldmulje: osavalt formuleeritud ja ettekantud Moskva rahu- ja koeksistentsi jutlus.” Eraldi märgiti ka neid väliseestlasi, kellega piiskop Aleksius lähemalt suhtles. Nii näiteks kirjutati 1964. aasta 21. juuni Eesti Päevalehes: “Aleksius suhtles hiljem kirikulistega, teiste hulgas ka siinse vanaeestlase J. Pilbergiga, kes on Stockholmis tuntud ortodoksi kiriku tegelane.”⁴⁸ Tallinna

⁴² Успенский Н. Д. Упсальские церковные торжества. – Журнал Московской Патриархии, 1964, 9, 52, 54.

⁴³ Samas, 50–60.

⁴⁴ Mägi, L. M. Suuline teade 25.2.2005.

⁴⁵ Рундблом О. Заявление Оскара Рундблома. – Журнал Московской Патриархии, 1959, 7, 25.

⁴⁶ Рундблом О. Его Высокопреосвященству митрополиту Николаю. – Журнал Московской Патриархии, 1959, 8, 6.

⁴⁷ Piiskop Aleksius Moskva patriarhi välismin. abiks. – Eesti Päevaleht, 1964, 10. juuni.

⁴⁸ Okup. Eesti piiskop jutlustas Stockholmis. – Eesti Päevaleht, 1964, 21. juuni.

piiskopi kohtumine nimetatud väliseestlasega oli täiesti arusaadav, sest Josef Pilberg oli 1957. aastal sõbralikus kirjavahetuses juba Aleksiusse eelkäijaga, piiskop Joanniga.⁴⁹ Lisaks J. Pilbergile kohtus Aleksius, samuti juubelipidustuste käigus, teise eestlasega, Västeråsist elanud endise eesti ooperilaulja Rodion Persidskiga.⁵⁰ Tuginedes suulisele teabele, rääkis R. Persidski hiljem piiskop Aleksiussest kui “märtrist, kes peab manööverdama kiriku ja riigi vahel, et säilitada usku”.⁵¹ Nii näiteks kirjutas 28. septembril 1964 Västeråsi Eesti õigeusu koguduse koorijuht Rodion Persidski suure vaimustusega piiskop Aleksiussele: “Kui mul oleks võimalus korraldada asja nii, et Skandinaavia kõik õigeusulised ühineksid Moskva patriarhaadi Tallinna piiskopkonnaga Teie varjava ja abistava piiskopikeebi all, siis ma teeksin seda ülima heameelega. Mitmed inimesed minu tutvusringkonnas nõustusid selle mõttega ja, nagu Te näete, siin Te leidsite tõelisi jüngreid eesotsas minuga. Praost Oskar Runblom tervitab teid!”⁵² Piiskopi väliseestlastest üksiktoetajate arvamused erinesid siiski pagulaste üldarvamusest selle külaskäigu kohta, mis peegeldub tolle aja ajalehtedes.

Protsessiooni kohta toonitas Välis-Eesti ajakirjandus, et kodumaa ja pagulas-kirikute esindused sammusid eraldi: “Platseeringus ei olnud eesti pagulaskirikud kokku pandud okupatsioonipiiskoppidega.”⁵³ Vastupidiselt Välis-Eesti perioodika teravatele tähelepanekutele kajastas Rootsi ajakirjandus VÕK-i visiiti palju positiivsemas valguses. Suuremad Rootsi ajakirjad võtsid piiskop Aleksiuselt intervjuu, kus esikarjane tutvustas heas valguses VÕK-i “õitsvat” olukorda NSVL-is. Näiteks elas Aleksiusse andmeil NSVL-is umbes 40–50 miljonit õigeusklikku, N. Liidu Moskva patriarhaati kuulus 70 piiskopkonda ja selle pea oli patriarh Aleksius. Kirikul puudub kindel koguduseliikmete nimestik, mistõttu on seda arvu raske täpsemalt määratleda.⁵⁴ Juubelit jälginud Välis-Eesti ajakirjandus lisas juurde kolm huvitavat tähelepanekut: 1) juubeli protsessioonis sammusid pagulaskirikute ja okupeeritud kirikute esindajad eraldi; 2) Aleksiusse jutlus (samuti pöördumised televisioonis) oli “osavalt formuleeritud ja ette kantud Moskva rahu- ja koeksistenti jutlus”; 3) oma visiidi ajal kohtus Aleksius eraviisiliselt tuntud väliseestlase J. Pilbergiga. Rootsi avalikkus keskendas aga rohkem tähelepanu Moskva patriarhaadi esindajate infole religiooni kohta NSVL-is.

⁴⁹ Pilberg Joannile 9.3.1957 (Nikolai Kokla poolt vene keelde tõlgitud kirjakoopia). ERA, f R-1961, n 1, s 73a, l 38–42.

⁵⁰ Rodion Persidski sündis Kärkna-Lähte koguduses. Lõpetas Tartu vene gümnaasiumi, kus jätkas laulukoori juhatajana. Õppis Tartu ülikoolis õigusteadust. Emigreerus 1940. a Rootsi, kus abiellus. Töötas orkestrites, hiljem jätkas Rootsi rahvusoooperi lauljana. EAÕK Stockholmi Nikolai koguduse koorilaulja. Suri 2.11.1973 Västeråsist. (**Papp, D.** Rodion Persidski.) – Usk ja Elu, 1973, 3/4, 28–29.

⁵¹ **Papp, D.** Suuline teade 25.2.2005.

⁵² Persidski Aleksiussele 28.8.1964 (Nikolai Kokla poolt 30. septembril 1964 vene keelde tõlgitud kirjakoopia). ERA, f R-1961, n 1, s 132, l 101.

⁵³ Ida ja lääs sammusid Uppsala-protsessioonis. – Eesti Päevaleht, 1964, 22. juuni.

⁵⁴ Rysk biskopsprakt i dag i domkyrkan. – Folksbladet, 1964, 17. juuni; vrd Guds underliga vägar. – Västman-Länstidning, 1964, 18. juuni.

**KONTAKTILOOMINE PIISKOP ALEKSIUSE ALGATUSEL
1966. AASTAL JA TEMA HILISEM KIRJAVAHETUS N. RAAGIGA
Ülempiiskop Aleksius EAÕK Stockholmi Nikolai kiriku külastamine
1966. aastal**

Kaks aastat pärast Uppsala juubelpidustusi üritas Tallinna piiskop Aleksius taas EAÕK juhtkonnaga kirjavahetuse abil ametlikke sidemeid luua ja kohtuda isiklikult Sinodi esimehe esipreester (protopresbüter) Nikolai Raagiga. Nagu selgub Eesti Ajalooarhiivis leiduvast isa Nikolai isiklikust kirjavahetusest, võib kontaktide algatajaks pidada Aleksiusi ennast.⁵⁵ 1966. aastal, viibides parajasti Rootsis Euroopa Kirikute Nõukogu konverentsil, avaldas Tallinna ja Eesti ülempiiskop Aleksius kirjalikult soovi kohtuda Nikolai Raagiga ja saatis talle postkaardi. Postkaardil torkab silma piiskop Aleksius kiriklikult väljapeetud ja viisakas kirjastiil ning tema tungiv soov kohtuda Nikolai Raagiga läbisõidul Stockholmis.⁵⁶

Ülempiiskop Aleksius ja praost Nikolai Raagi kohtumine leidis aset 1966. aasta märtsis Stockholmis ja oli täiesti eraviisilise iseloomuga. Nikolai Raag oli tollal EAÕK Sinodi esimees ning pagulaskiriku üks juhtfiguuridest ja see annab selgust, miks Aleksius soovis kohtuda just temaga.

Aleksiusi visiidist anti teada ka EAÕK Stockholmi Nikolai koguduse liikmetele. Kavandatav kohtumine kutsus aga kirikuliste seas esile negatiivse reaktsiooni, kus üksikud koguduse liikmed ähvardasid kirikust lahkumisega, kui säärane kokkusaamine toimub Nikolai eesti kirikus. Koguduse meeleolusid peegeldab ilmekalt Stockholmi Nikolai kiriku koorilaulja ja EAÕK Sinodi ilmalik liige (1955–1995) Arkadi Visnapuu, kes suusõnaliselt tunnistas: “Kui tema (st piiskop Aleksius) tuleb siia, ma lahkun kirikust.” Vastasseis kirikulistega sundis ülempreester Nikolai Raagi korraldama kohtumist pärast jumalateenistust mitte Stockholmi Nikolai Välis-Eesti õigeusu kirikus olevates ruumides, vaid hoopis kirikuõues. Ülempreester Nikolai Suursöödi sõnul: “...ülempiiskop Aleksius sisenes Nikolai eesti õigeusu kirikusse keset teenistust ja kahe erariides saatjaga.” Õigeusu kiriklik komme nõuab, et piiskop tuleb kutsuda altarisse, mida Välis-Eesti vaimulikel oli aga “...raske teha, kuna tunnetasime, et Moskva patriarhaat on hävitanud autonoomse Eesti Kiriku ja metropoliit Aleksius oli Moskva patriarhaadi esindaja. Enne kui koguduse preester Arbo Nael jõudis teha mingisuguse otsuse, metropoliit saatis sõna, et ta altaris ei tule. Mistõttu liturgia jätkus tavalises korras ja ei kasvanud üle piiskoplikuks teenistuseks”.⁵⁷

⁵⁵ Tallinna ja Eesti ülempiiskopi Aleksiusi kaks postkaarti EAÕK praostile Nikolai Raagile (saadetud 10.3.1966 ja 1.10.1967). EAA, f 5350, n 1, s 344, l 25–26.

⁵⁶ 1966. a 10. märtsi postkaardil kirjutab ülempiiskop Aleksius: “Kallis isa Praost! Tervitan Teid Falsterbo linnast, kus olen Euroopa Kiriku konferentsi istungil. Tagasi sõidul olen neli päeva Stokholmis. Tahaksin Teid vaga näha ja Teiega rääkida. Mina peatun “Reisen” hotellis Stokholmis. Kui Teil on võimalik tulge Stokholmi esmaspäeval, või teisipäeval. Oleks hea, kui Teie saaksite võtta minuga telefoni teel ühendust Vesterasist. Loodan, et näen Teid. Armastusega Ülempiiskop Aleksei.” EAA, f 5350, n 1, s 344, l 25.

⁵⁷ Suursööt Sõtšovile 2.3.2005. A. Sõtšovi isiklikus arhiivis.

Külaskäigu mälestuseks kinkis piiskop Aleksius Stockholmi Välis-Eesti kogudusele kullatud armulaua karika ja taldriku.⁵⁸ Seda kingitust pole aga Nikolai Suursöödi sõnul Stockholmi Nikolai kiriku eesti kogudus kunagi eesmärgipäraselt kasutanud.⁵⁹

EAÕK ja MP Eesti piiskopkonna vaimulike vahelise hilisema kirjavahetuse vaatlemine

Kõigepealt vaatlen põgusalt Tallinna ja Eesti ülempiiskopi Aleksiususe hilisemat kirjavahetust Nikolai Raagiga. 1964. aastal saatis piiskop Aleksius Nikolai Raagile esimesed pühadeläkitused, kuid EAÕK esipreestri ja Tallinna ning Eesti ülempiiskopi Aleksiususe kirjavahetuse alguseks saab siiski pidada 1966. aastat. Seda tõestab piiskop Aleksiususe aasta hiljem (1. oktoobril 1967) saadetud postkaart Nikolai Raagile, mis asub Eesti Ajalooarhiivis. Olles parajasti Austrias toimuval Euroopa Kirikute Nõukogu konverentsil, tänas Aleksius N. Raagi kirja eest, õnnitles teda ümberkolimise ja EAÕK Göteborgi kiriku sissepühitsemise puhul ning lubas praosti abistada ikoonifotode saatmisega.⁶⁰

Kirjavahetus piiskop Aleksiususe ja Nikolai Raagi vahel jätkus kuni viimase surmani 1983. aastal. Olemasolevate andmete põhjal saatis piiskop Aleksius ajavahemikul 1966–1973 Nikolai Raagile kuus kirja ja kaks postkaarti. Vaatamata sellele, et need kirjad jäävad uuritavast ajavahemikust välja, aitavad need siiski heita valgust ka varasematele suhetele. Vaatlen põgusalt metropoliit Aleksiususe kirjade sisu, et selgitada kirjavahetuse eesmärke. Nii näiteks 1972. aasta 31. juuli kirjas Rootsi pagulasvaimulikule õnnitleb metropoliit Aleksius teda 60-aastase preestripühitsuse juubeli puhul, väljendab arusaamatust selle üle, miks praostile ei jõua kohale tema saadetud Moskva patriarhaadi ajakirjad. Kirjale lisas esikarjane mõne foto oma piiskoplikust teenistusest Eesti NSV kogudustes. Osa pilte ilmus hiljem Välis-Eesti õigeusu kiriku ajakirjas Usk ja Elu. Näiteks üks piiskop Aleksiususe 1972. aastal saadetud fotodest ilmus kolm aastat hiljem EAÕK häälekandjas, ajakirjas Usk ja Elu.⁶¹ Viimase lühikese kirja (kirjutatud 22. aprillil 1983) saatis Aleksius Nikolai Raagile mõned kuud enne auväärt praosti surma 9. juulil 1983. Eestikeelses kirjas, mille Aleksius kirjutas 22. aprillil 1983 oma viibimise ajal Rootsis Uppsalas, väljendab Tallinna esikarjane muret isa Nikolai halvenenud tervise üle ja kiidab praosti varasemat elutööd Setumaa vaimulikul põllul: “Teie töö Obinitza kiriku viinamäel on väga suur ja annab oma vilja tänapäevani.”⁶² Samuti on säilinud andmeid Nikolai Kokla kirjavahetusest Nikolai Raagiga aja-

⁵⁸ Papp, D. Suuline teade 18.2.2005.

⁵⁹ Suursööt Sõtšovile 2.3.2005. A. Sõtšovi isiklikus arhiivis.

⁶⁰ Tallinna ja Eesti ülempiiskopi Aleksiususe postkaart EAÕK praostile Nikolai Raagile 1.10.1967. EAA, f 5350, n 1, s 344, l 26.

⁶¹ Tahkuranna – 1972. – Usk ja Elu, 1975, V, 1 (13), 37.

⁶² Tsiteeritav kirjavahetus asub Linda Magdaleena Mägi isiklikus arhiivis Tartus.

vahemikul 1972–1978, mis asub Eesti Ajalooarhiivis.⁶³ Torkab silma Nikolai Kokla kaartide ja kirjade pealesunnitud viisakus. Kogu nimetatud kirjavahetus keskendus peamiselt Eesti piiskopkonna kalendrite saatmisele, millest Nikolai Raag oli huvitatud.

Tallinna ja Eesti piiskopi Aleksiusse püüded luua tihedamaid kontakte Välis-Eesti õigeusu kogukonna ja selle esindajatega (näiteks Nikolai Raag) kattusid autori arvates ka Nõukogude julgeoleku huvidega. Seda tõendab neli põhilist asjaolu. Esiteks: KGB agendi “Drozdovi” värbamise juhtum 28. veebruaril 1958. Kõnealuse agendi isikuandmed langevad täpisealt kokku preester Aleksius Ridigeri omadega, kelle värbamisel “peeti silmis, et ta edutatakse tulevikus Tallinna ja Eesti piiskopiks”.⁶⁴ Piiskop Aleksiusse seotusele “kultuursidemete edendamisel” ja “emigrantide seas agentide värbamisel” viitab otseselt ka teine allikas: KGB agendi Vassili Mitrohhini arhiiv.⁶⁵ Teiseks: vastse piiskopi “välkkiire” karjäärilend ja tema tegevusega seotud Eesti piiskopkonna patriootilise ning oikumeenilise tegevuse “kuldajastu”. Juba pärast Aleksiusse Tallinna ja Eesti piiskopiks pühitsemist, mis leidis aset Tallinnas 3. septembril 1961, usaldati tema kätte ka Riia naaberpiiskopkonna hooldamine. Juba kaks kuud hiljem, 14. novembril 1961 määrati vastne piiskop Aleksius Moskva patriarhaadi kiriklike välissuhete osakonna aseesimeheks.⁶⁶ Taoline kaasamine kiriku välissuhetesse kujutas tollal vene õigeusu hierarhias päris kiiret tõusu. Uus ametipost oli vahetult seotud kiriku ametliku esindamisega välismaal ja osalemisega kiriku mitmetel välisvisiitidel, mis oli aga võimatu julgeoleku juhendamise ja “operatiivse töötlemise” jaoks. Kolmandaks: piiskop Aleksiusse ülihea ja ladus koostöö VÕKN-i Eesti NSV volinikuga Jaan Kanteriga. Nii näiteks toetas Jaan Kanter oma 1964. aasta 26. veebruari kirjas VÕKN-i esimehele V. Kurojedovile piiskop Aleksiusse läkituste saatmist Välis-Eesti õigeusu kogudustesse, kuna see pidi “kutsuma emigratsiooni klikki müüdavate ajalehtede sulekriibijate seas esile õelutsevat reaktsiooni” ja veenma pagulasi usuvabaduse olemasolus NSVL-is.⁶⁷ Oma aruandluses ülemale kiitis Kanter Aleksiusse “teenistusalasest küsimustes igati distsiplineeritud isikuna”, kes põhjalikult “informeerib teda mitte üksnes piiskopkonna asjaajamistest ja vaimulike meeleoludest, vaid ka oma välismaa külaskäikudest”.⁶⁸ Ja lõpuks: kui võrrelda tolle aja kodumaise ja paguluses oleva luterliku kiriku suhteid Eesti õigeusu

⁶³ Kaust pealkirjaga “KOKLA”. Kaust preester Nikolai Kokla poolt a-il 1972–1978 saadetud kirju EAÕK praostile Nikolai Raagile. EAA, f 5355, n 1, s 345, l 307–312.

⁶⁴ Aruanded Riikliku Julgeoleku Komitee 2. ja 3. osakonna tööst 1958. a. – Ad Fontes, 2005, 14, 201; vrd **Jürjo, I.** Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal. Tallinn, Umara, 1996, 174.

⁶⁵ **Mitrohhin, V., Andrew, C.** Mitrohhini arhiiv. KGB Euroopas ja mujal läänemaailmas. Tallinn, Sinisukk, 2002, 647–648.

⁶⁶ Tallinna ja Eesti metropoliidi Aleksiusse 50. sünnipäev. Tallinn, Eesti Piiskopkonna Valitsus, 1980, 3.

⁶⁷ Kanter Kurojedovile 26.2.1963. ERA, f R-1961, n 1, s 132, l 34.

⁶⁸ Jaan Kanteri 1965. a aruanne Eesti NSV õigeusu koguduste olukorrast VÕKN-i esimehele Vassili Kurojedovile 18.1.1966. ERA, f R-1961, n 2s, s 58, l 17.

piiskopkonna ning EAÕK suhetega, siis on arusaadav, miks okupeeritud Eesti kirikujuhid EELK peapiiskop Jaan Kiivit ja Eesti ning Tallinna piiskop Aleksius pidid järgima KGB poolt ette kirjutatud üldliini. Seda tuli teha selleks, et propageerida Nõukogude Liidu rahupüüdlusi ja kiita NSVL-is “valitsevat usuvabadust”.⁶⁹

KOKKUVÕTE

Kogu uuritava ajavahemiku Moskva patriarhaadi suhetes Eesti õigeusu pagulaskirikuga võib jagada kahte perioodi. Esimest võiks piiritleda aastatega 1958–1959. Nimetatud ajavahemikul elavdab EAÕK juhtkond oma välispoliitilist tegevust ja püüab oma vähete vahenditega võidelda Eesti kiriku iseseisvuse eest. Juba 1958. aastast hakati Voice of Freedomi ja Ameerika Hääle raadioülekannetes kodumaa eestlastele aktiivsemalt pöördumistega esinema. 1958/59. aastal organiseeris EAÕK Kultuurifond piiskop Jüri initsiatiivil korjanduse “kodumaa ja kodu-kiriku vabanemiseks”. Eesti õigeusu pagulaskiriku nimi kostis avalikkuses ka Soome õigeusu kiriku 40. aasta juubelipidustustel 1958. aastal, kus VÕK-i esindajate kohalolust ja üldisest kirikupoliitilisest soovimatusest olenemata edastas EAÕK esindaja, EAÕK piiskop Jüri tervituskõne ning õnnistusi. EAÕK juhtkonna sooviks oli kõigi vahenditega näidata, et eesti apostlik-õigeusu kirik paguluses “on üks osa võitlevast Eesti rahvast, kelle tahe ja püüd vabadusele ning rahvakiriku taastamisele kodumaal on primaarseks ülesandeks”. Sel ajavahemikul oli Eesti pagulaskirik hästi kursis raudse eesriide taga tegutseva Eesti piiskopkonna eluga. Peeti aktiivset kirjavahetust kodumaaga. Sealt saabunud teavet koguti ja avaldati kiriku ajakirjas Jumala Abiga, mille peatoimetajaks oli EAÕK Los Angelese vaimulik preester Sergius Samon.

Teist perioodi (1960–1966) kirikute suhetes võib iseloomustada kui minimaalset ja seisangulist. Kuna see periood langeb kokku NSVL-i kirikupoliitika karmistamise ja algava Hruštšovi-aegse religiooni tagakiusamise ajaga, siis soikub Eesti pagulaskiriku otsene kirjavahetus kodumaaga uuesti. Näiteks viimane märges preester Sergius Samonile kodumaalt saabunud kirjast kuulub 1959. aasta algusse. Sel perioodil hakati Moskva patriarhaati aktiivsemalt Nõukogude riigi välispoliitilisse tegevusse kaasama. Nii näiteks astus 1960. aastal Moskva patriarhaat Maaailma Kirikute Nõukogu tegevliikmeks ja hakkas arendama oikumeenilisi suhteid Skandinaavia luterlike kirikutega, mida tõendavad soojenenud suhted Rootsi luterliku kiriku juhtkonnaga. Vene õigeusu kirikul, peamiselt Tallinna ülempiiskopi Aleksiuuse (Ridiger) isikus, suurenes huvi ametlike kontaktide võimalikkuse vastu eesti õigeusu pagulaskirikuga, kelle esindajatega püüti luua suhteid nii 1964. aasta Uppsala peapiiskopkonna juubelipidustustel kui ka 1966. aastal.

⁶⁹ **Jürjo, I.** Pagulus ja Nõukogude Eesti, 171; vrd **Altnurme, R.** The Sovietization of the Estonian Evangelical Lutheran Church. – Rmt: The Sovietization of the Baltic States. Toim O. Mertelsmann. Tartu, Kleio, 2003, 195.

EAÕK seisukoht VÕK-i osas jäi aga üldkiriklikul tasandil vankumatuks ja reserveerituks: Moskva patriarhaat oli hävitanud kodumaa autonoomse eesti õigeusu kiriku ja ametlik koostöö oli täiesti välistatud. Tallinna piiskopi Aleksiuuse huvi EAÕK vastu aastatel 1964–1966 kandis siiski ka vilja. Kuigi ametlikke kontakte ei loodud, õnnestus piiskopil luua isiklik kirjavahetus EAÕK Sinodi esimehe ülempreester Nikolai Raagiga. Hilisemad kirjalikud kontaktid Eesti NSV piiskopi ja EAÕK esipreestri vahel põhinesid peamiselt siiski perioodilise kirjanduse ja viisaka teabe vahetusel. (Moskva patriarhaadi ajakiri ja Eesti piiskopkonna kalendrid, EAÕK ajakiri Usk ja Elu.) N. Raagi huvitasid Moskva patriarhaadi ajakirjad, Tallinna piiskoppi aga sundisid selleks teised asjaolud.

TÄNUAVALDUS

Uurimus on valminud Eesti Teadusfondi toetusel (grant nr 6624).

THE RELATIONSHIP BETWEEN ESTONIAN ORTHODOX CHURCH IN EXILE AND THE ESTONIAN EPARCHY OF MOSCOW PATRIARCHATE IN 1958–1966

Andrei SYCHOV

The objective of the present research is to answer the following questions: What kind of contacts could have been between the Estonian Orthodox Church in exile and the Estonian Eparchy in 1958–1966? Was it possible that there existed also an official relationship between the Estonian Apostolic Orthodox Church (EAOC) in exile and the Estonian Eparchy during the period under research? Which was the attitude of each Church towards the other, based on the correspondence under research? The results of the research revealed that the period between 1958 and 1966 can be divided into two phases. The first phase could be limited to 1958–1959. At that time the leadership of the EAOC became more active in their foreign policy and tried to fight for independence of the Estonian Church. Three important events took place: (a) already in 1958 they started to transmit messages via the “Voice of Freedom” and the “Voice of America” to Estonians in homeland, (b) the EAOC Fund for Furthering Culture would organize a collection for “freedom of homeland and home church”, this activity being initiated by Bishop Jüri, (c) the name of the Estonian Orthodox Church in exile was heard in public at the feast of the 40th anniversary of the Finnish Orthodox Church, where – regardless of the presence of the representatives of the Russian Orthodox Church and general disfavoured attitude from the point of view of Church policy – the representative of the EAOC, Bishop Jüri, made a complimentary speech and gave his blessing. The second phase (1960–1966) is characterized by minimalism and

stagnation. As this period coincided with harshened church policy by the USSR and the beginning of the persecution of religion under the rule of Khrushchev, the direct correspondence between the Estonian Orthodox Church in exile and homeland came to a standstill again. At that time the Moscow Patriarchate was actively involved in the foreign policy of the Soviet Union. For example, in 1960 the Moscow Patriarchate became an active member of the World Council of Churches and started to cultivate ecumenical relationships with the Scandinavian Lutheran Church, the fact being proved by warm relationships with the leadership of the Swedish Lutheran Church. The Russian Orthodox Church, mainly in the person of Aleksius (Ridiger), Archbishop of Tallinn, became interested in possible official contacts with the Estonian Orthodox Church in exile, and tried to establish a relationship with its representatives, first in 1964 at the anniversary of the Uppsala Archdiocese, and then in 1966. However, the EAOE held a steadfast and reserved attitude towards Russian Orthodox Church: the fact that the Moscow Patriarchate had destroyed the Estonian autonomous Orthodox Church in homeland ruled out all possibilities for official collaboration.